

ماهی گیری سنتی در بندر کنگان

۲۳- استان چهارمحال و بختیاری

موقعیت و وسعت - استان چهارمحال و بختیاری حدود ۱۴۸۲۰ کیلومترمربع وسعت دارد که از شمال و مشرق به استان اصفهان، از مغرب به استان خوزستان و از جنوب به استان کهگیلویه و بویراحمد محدود می‌شود.

ویژگی‌های طبیعی - این منطقه شامل دو بخش کوهستانی و جلگه‌ای است که در قسمت جلگه‌ای مزارع و باغ‌ها قرار دارند و در قسمت کوهستانی چراگاه‌ها و جنگل‌های وسیع دیده می‌شود. مهم‌ترین رشته‌کوه این منطقه زردکوه بختیاری است که سرچشمه‌ی رودهای کارون و زاینده‌رود می‌باشد.

آب و هوای این استان در زمستان سرد و پر برف و در تابستان معتدل و در نواحی مجاور جلگه‌ی خوزستان دارای زمستان‌های معتدل و تابستان‌های گرم است. میزان بارندگی سالانه‌ی استان ۱۴۹۰ میلی‌متر است که عمدتاً از اواسط پاییز تا اواسط بهار است.

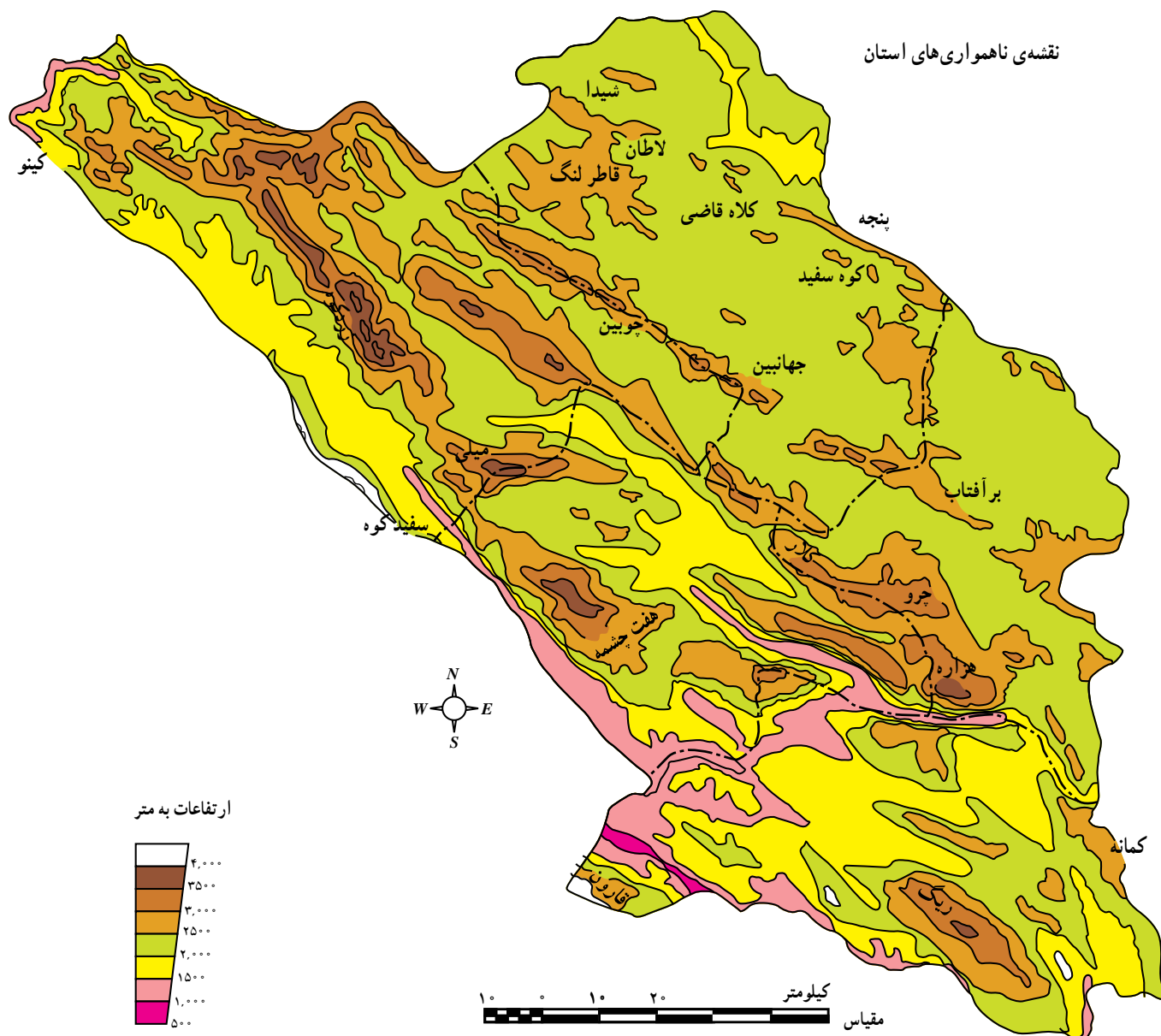
این استان از پوشش گیاهی خوبی برخوردار است و وسعت مراتع آن را حدود ۱ میلیون هکتار برآورد می‌کنند. **ویژگی‌های انسانی** - جمعیت استان چهارمحال و بختیاری در سال ۱۳۸۵، ۸۵۵ هزار نفر بوده است که تعداد قابل توجهی از آن‌ها کوچ‌رو هستند. مهم‌ترین ایل استان، ایل بختیاری است که در کوه‌ها و جلگه‌های صعب‌العبور سکونت دارند و به دلیل طبیعت خاص منطقه و محصور بودن در ارتفاعات، بسیاری از آداب و سنن قدیمی خود را حفظ کرده‌اند. این ایل معمولاً به بیلاق و قشلاق می‌روند و گرمسیر آن‌ها دشت خوزستان و اراضی بهبهان است.

زبان رسمی مردم این منطقه فارسی است که به دلیل موقعیت خاص جغرافیایی منطقه از اختلاط با دیگر زبان‌ها در امان مانده و لغات بیگانه‌ی کم‌تری دارد. استان چهارمحال و بختیاری دارای ۶ شهرستان به نام‌های شهرکرد، اردل، فارسان، بروجن، چلگرد و لردگان است و مرکز آن شهرستان شهرکرد است.

شهرکرد در ارتفاع ۲۰۰۰ متری از سطح دریا واقع شده و در سال ۱۳۱۴ نام آن از دهکرد به شهرکرد تغییر یافت. از آثار تاریخی آن، مزار حلیمه‌خاتون و پل زمان‌خان است.

ویژگی‌های اقتصادی - دامداری و کشاورزی فعالیت‌های عمده‌ی مردم چهارمحال و بختیاری است و دامداری در این استان از رونق خاصی برخوردار است. در این استان در حدود ۲/۵ میلیون رأس دام وجود دارد که حدود یک میلیون رأس آن گوسفند، نزدیک به یک میلیون رأس بز و بقیه گاو و گوساله است. دامداری متحرک در این استان توسط عشایر صورت می‌گیرد و برای چرای دام‌های خود در پاییز به خوزستان کوچ می‌کنند. تولید محصولات دامی در این استان از اهمیت خاصی برخوردار است و کوچ‌نشینان علاوه بر مصرف داخلی، مازاد محصولات خود را در بازارها به فروش می‌رسانند.

تولید غلات و علوفه‌ی دامی و میوه از مهم‌ترین محصولات کشاورزی استان است که در بیش‌تر نقاط استان صورت می‌گیرد. صنایع در این استان پیشرفت خاصی نکرده و مهم‌ترین صنایع استان در زمینه‌های ساختمانی و بافندگی است. صنایع دستی استان از وضعیت بهتری برخوردار است و قالی‌بافی در این استان به دلیل وجود پشم گوسفندان اهمیت خاصی دارد. هم‌چنین گلیم‌بافی و تولید کلاه نمدی و خورجین و گیوه‌دوزی از دیگر صنایع دستی استان است.

تونل اول کوهرنگ، منطقه‌ی کوهرنگ

۲۴- استان ایلام

موقعیت و وسعت - استان ایلام حدود ۱۹۰۴۴ کیلومترمربع وسعت دارد که از شمال به استان کرمانشاه، از مشرق به استان لرستان، از جنوب به استان خوزستان و کشور عراق و از سمت مغرب به کشور عراق محدود است.

ویژگی‌های طبیعی - ایلام منطقه‌ای است کوهستانی که کبیرکوه در قسمت شرقی و کوه مانشت در ناحیه‌ی شمال آن قرار گرفته و دامنه‌های آن پوشیده از جنگل‌های بلوط است. رودهایی که از این کوه‌ها سرچشمه می‌گیرند، به طرف مشرق به رود سیمره و رودهایی که از دامنه‌ی غربی جاری می‌شوند، مانند گاوی رود و کنجان چم پس از گذشتن از خاک ایران به جلگه‌ی عراق منتهی و به دجله می‌پیوندند.

نمایی از کبیرکوه

آب و هوای استان ایلام در نواحی مرتفع کوهستانی، سرد و پربرف و در مناطق کم ارتفاع غربی نسبتاً گرم است. از نظر بارندگی این استان جزو استان‌های پرباران است و میزان متوسط بارندگی آن در طول سال ۶۰۰ میلی‌متر است. ویژگی‌های انسانی — جمعیت کل استان ایلام نزدیک به ۵۴۳/۷۲۹ نفر است که اکثریت آن‌ها روستایی و عشایری‌اند. مردم ایلام بیش‌تر از طوایف لرند و نژادهای عرب و کرد نیز در بین آن‌ها وجود دارد. استان ایلام دارای ۷ شهرستان است که عبارت‌اند از: ایلام، مهران، دهلران، دره‌شهر، شیروان، چرداول و ایوان. مرکز استان ایلام شهرستان ایلام است. شهرستان ایلام سابقاً حسن‌آباد پشتکوه نامیده می‌شد که در سال ۱۳۱۴ به ایلام تغییر نام داد. ایلام در دره‌ی کوهستانی واقع شده و از مناطق بسیار قدیمی ایران است. ویژگی‌های اقتصادی — فعالیت عمده‌ی مردم ایلام در زمینه‌ی دامپروری و کشاورزی است. حدود ۱/۵ میلیون رأس دام در این استان وجود دارد. دامپروری بیش‌تر توسط عشایر صورت می‌گیرد و دام‌ها به بیلاق و قشلاق می‌روند. زمینه‌ی مساعد منطقه جهت پرورش دام، اهمیت بذل توجه به دامداری این استان را آشکار می‌سازد. دامداری و گله‌داری در نواحی کوهستانی استان متداول است. کشاورزی بیش‌تر در نواحی جلگه‌ای و پست غربی رایج است و تولید غلات مهم‌ترین محصولات کشاورزی منطقه می‌باشد. صنایع ماشینی و کارخانه‌ای در استان ایلام — به جز چند واحد تولیدی — وجود ندارد ولی صنایع دستی در بین دامداران رواج دارد که بافت قالی، جاجیم، خورجین و گیوه از این دسته‌اند.

کوچ عشایر

نمونه‌ای از دشت‌های ایلام (مزارع کشت گندم دیم منطقه‌ی بدره)

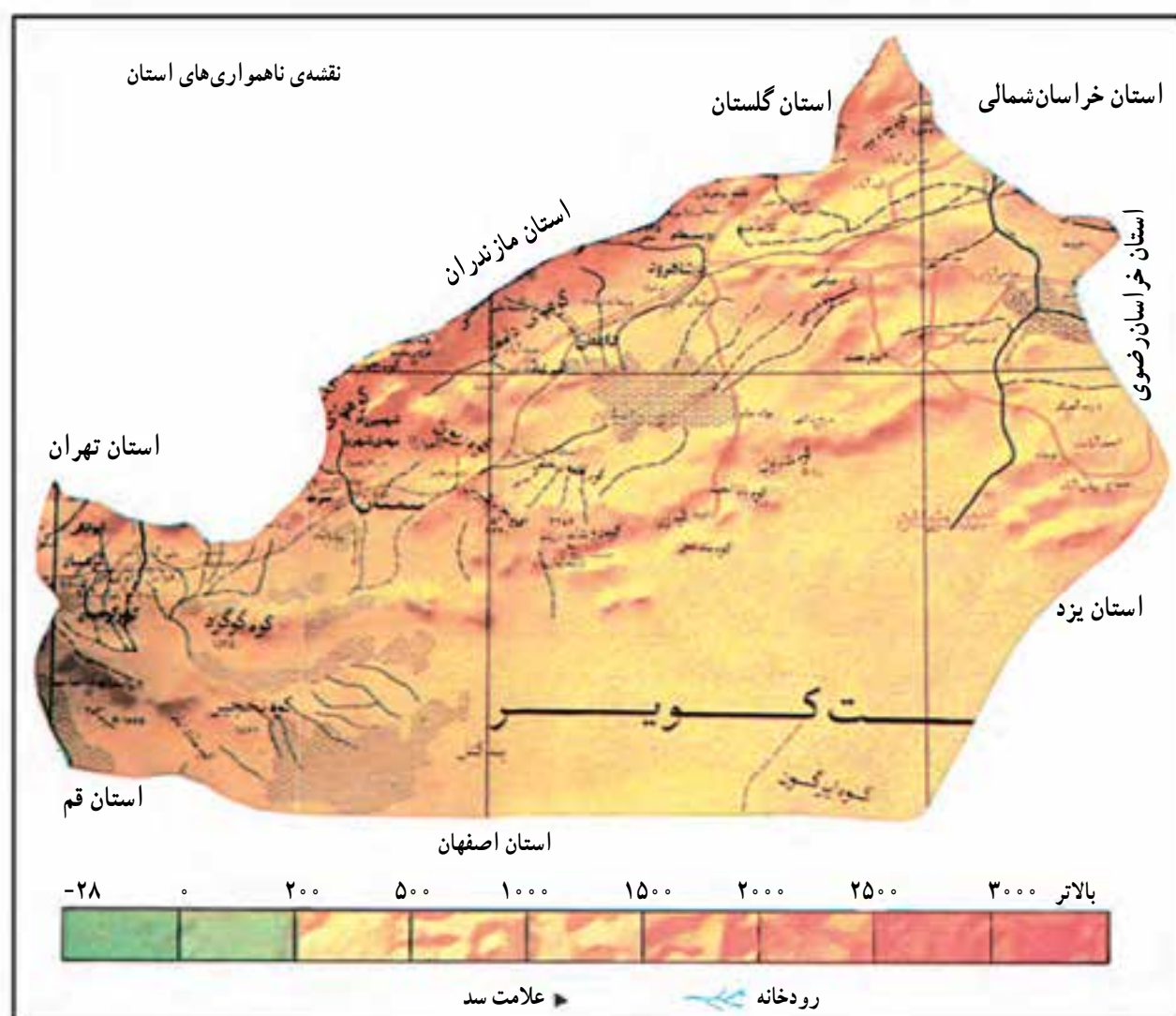

۲۵- استان سمنان

موقعیت و وسعت — استان سمنان حدود ۹۰۹۵۸ کیلومترمربع وسعت دارد که از جانب شمال به استان های گلستان و مازندران، از مشرق به استان خراسان، از مغرب به استان قم و تهران و از جنوب به استان اصفهان محدود می شود.

ویژگی های طبیعی — استان سمنان در دامنه های جنوبی رشته جبال البرز قرار گرفته است و از شمال به جنوب از ارتفاع آن کاسته می شود و به کویر نمک منتهی می شود.

آب و هوای این استان در نواحی مرتفع شمالی در زمستان ها سرد و در تابستان ها معتدل و در نواحی جنوبی مجاور کویر، گرم و خشک است.

رودخانه‌های استان سمنان عموماً کوچک و کم‌آب و در مواقع بارندگی به‌صورت سیلاب جریان می‌یابند. ویژگی‌های انسانی — جمعیت استان سمنان ۵۸۸۱۸۰ نفر است که اکثریت آن‌ها شهرنشین‌اند. این استان دارای چهار شهرستان به نام‌های سمنان، دامغان، شاهرود و گرمسار است و مرکز آن شهرستان سمنان است. سمنان از شهرهای قدیمی ایران است که بر سر راه شوسه و راه آهن تهران — مشهد واقع شده است. این شهر دارای آثار تاریخی از جمله مسجد جامع و مسجد ارک است. ویژگی‌های اقتصادی — استان سمنان به جهت کمبود آب و ریزش باران از نظر کشاورزی در وضعیت خوبی قرار ندارد. بیش‌ترین محصولات استان به‌طریق آبی به‌دست می‌آید. در شهرستان سمنان که اراضی آن نسبتاً حاصل‌خیز است، به‌مناسبت کمی آب، کشاورزی چندان توسعه ندارد و رودخانه با آب دائم در این شهرستان کمیاب است. محصول عمده‌ی استان سمنان، پنبه، پسته، تنباکو و کتیراست. در شهرستان شاهرود قسمت عمده‌ی اراضی آن را کویر تشکیل می‌دهد و رودهای این ناحیه که فقط موقع سیلابی آب دارند، عموماً به دشت کویر منتهی می‌شوند. پنبه، پسته، چغندر قند و میوه از محصولات عمده‌ی این شهرستان محسوب می‌شوند. دامغان که سلسله جبال البرز در شمال آن و دشت کویر در جنوب آن قرار دارد، منطقه‌ای بین کوه و دشت است و برای کشاورزی مستعد است. محصولات عمده‌ی دامغان، غلات، پسته، پنبه و کتیرا می‌باشد. گرمسار که نام پیشین آن قشلاق بوده است، اراضی حاصل‌خیز و مستعد کشاورزی دارد و درواقع مهم‌ترین مرکز کشاورزی بین تهران و شاهرود محسوب می‌شود. اراضی آن از رسوبات حبله‌رود که آن را سیراب می‌کند، تشکیل می‌شود. استان سمنان در زمینه‌ی صنایع پیشرفت چندانی نکرده است و صنایع آن بیش‌تر در زمینه‌های نساجی و غذایی است. قالی‌بافی، گلیم‌بافی و سفال‌سازی ازجمله صنایع دستی استان می‌باشد.

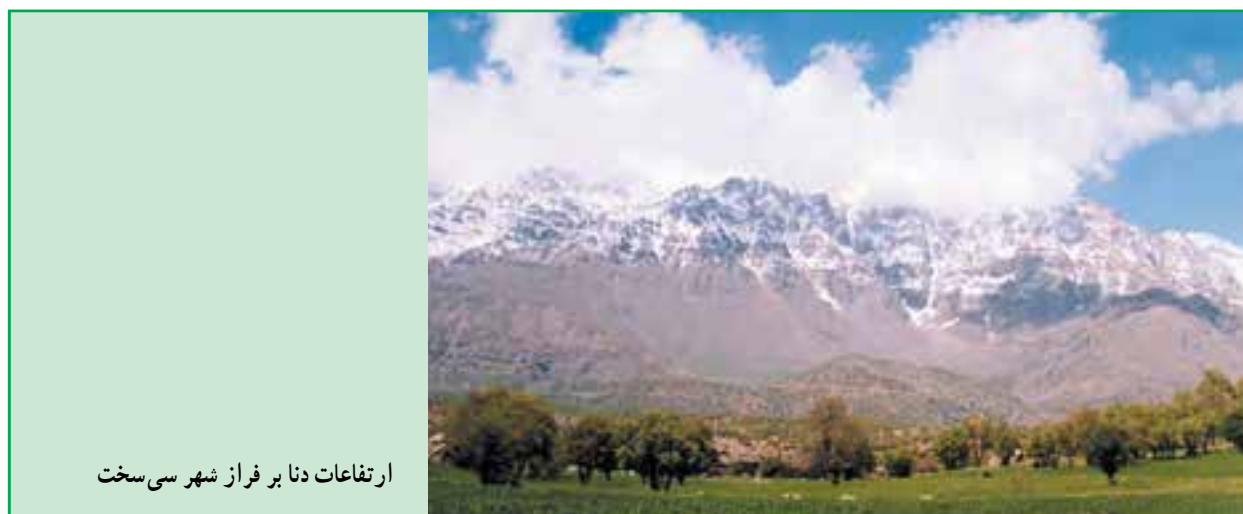
دروازه‌ی ارگ سمنان

۲۶- استان کهگیلویه و بویراحمد

موقعیت و وسعت - این استان حدود ۱۴۲۶۱ کیلومترمربع وسعت دارد که از شمال به استان چهارمحال بختیاری، از مشرق به استان‌های اصفهان و فارس، از جنوب به استان فارس و بوشهر و از مغرب به استان خوزستان محدود می‌شود.

ویژگی‌های طبیعی - این استان از یک منطقه‌ی کوهستانی و یک قسمت پست و کم‌ارتفاع تشکیل شده است. آب و هوای این استان نسبت به پستی و بلندی متغیر است؛ بدین ترتیب که در قسمت‌های مرتفع زمستان‌ها سرد و تابستان‌ها معتدل و در مناطق پست تابستان‌ها گرم و زمستان‌ها معتدل است. به‌طور کلی از نظر اقلیمی استان را می‌توان به دو قسمت گرمسیری و سردسیری تقسیم کرد.

ارتفاعات دنا بر فراز شهر سی سخت

رودهای زهره و بشار این استان را سیراب می‌کنند که رودخانه‌ی بشار در بویراحمد و رودخانه‌ی زهره در کهگیلویه جریان دارند. این استان دارای پوشش گیاهی خوبی شامل جنگل‌ها و مراتع می‌باشد که وسعت جنگل‌های آن ۶۵۰ هزار هکتار برآورد شده است و اکثراً از درختان بلوط‌اند.

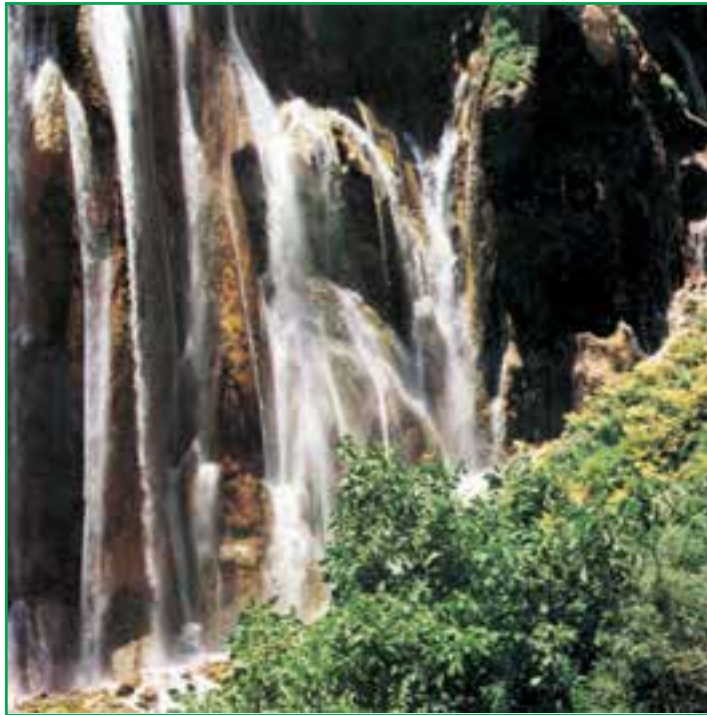
ویژگی‌های انسانی - جمعیت استان ۶۳۱/۶۲۵ نفر است که اکثریت آن‌ها را جمعیت روستایی تشکیل می‌دهد. مهم‌ترین ویژگی جمعیت این استان کوچ‌نشینی است. بدین ترتیب که کوچ‌نشینان نواحی سردسیری در زمستان به نواحی گرمسیری و کوچ‌نشینان گرمسیری در تابستان به نواحی سردسیری کوچ می‌کنند. مردم استان کهگیلویه و بویراحمد به زبان لری سخن می‌گویند.

استان کهگیلویه و بویراحمد دارای ۵ شهرستان به نام‌های دوگنبدان، لیکک، دهدشت، یاسوج و سی سخت است و مرکز آن شهرستان یاسوج است. یاسوج که نام قدیمی‌اش یاسیج بوده، در کنار رود بشار و در دامنه‌ی قله دنا واقع شده است.

ویژگی‌های اقتصادی - مهم‌ترین فعالیت مردم این استان دامپروری و کشاورزی است. اراضی این استان حاصل‌خیز و محصولات عمده‌ی آن غلات و حبوبات است. در بویراحمد، غلات، حبوبات و چغندر قند و در کهگیلویه، غلات به‌دست می‌آید. هم‌چنین در نقاط معتدل و گرم و پرآب استان برنج کشت می‌شود. دامپروری بنا به موقعیت خاص استان رونق بسیاری دارد و دام‌های استان از نوع بهترین دام‌های کشورند.

صنعت عمده‌ی این استان مربوط به نفت گچساران است ولی با توجه به زندگی روستایی و عشایری استان، صنایع دستی در آن رونق دارد و زنان روستایی و عشایری به قالی‌بافی، چادر بافی، گلیم و جاجیم بافی مشغول‌اند.

نمایی از آبشار مارگون

۲۷- استان اردبیل

ویژگی‌های طبیعی - استان اردبیل از شمال به جمهوری آذربایجان (دره‌ی رود ارس)، از غرب به استان آذربایجان شرقی، از جنوب به استان زنجان، از شرق به استان گیلان و جمهوری آذربایجان محدود می‌شود. ناهمواری‌های منطقه را از نظر زمین‌شناسی می‌توان به سه نوع مشخص تقسیم کرد: الف - توده‌هایی که منشأ آن‌ها رسوبی است و دارای ساختمان‌های نسبتاً جوانی‌اند. دشت‌ها و جلگه‌های استان در این قسمت قرار دارند؛ مانند دشت اردبیل، جلگه‌ی مغان.

ب - توده‌های آتش‌فشانی سبلان که مواد خروجی آن‌ها قسمت عمده‌ای از این سرزمین را فرا گرفته و موجب پیدایش ارتفاعات مهمی شده است.

ج - بخش‌هایی که مواد سازنده‌ی آن‌ها سنگ‌های دگرگونی است و به‌طور پراکنده در بعضی نواحی منطقه وجود دارد. با توجه به تنوع شرایط طبیعی در نواحی مختلف استان، اختلاف دما در طول سال زیاد است. نواحی جنوبی استان مرتفع و کوهستانی است و هرچه به‌طرف شمال پیش برویم، از ارتفاع کوه‌ها کاسته و بالاخره به جلگه‌ی پست مغان ختم می‌شود. با توجه به گسترش استان در جهت عرض جغرافیایی، میزان بارش سالیانه از جنوب به شمال کاهش می‌یابد (حداکثر بارش بیش از ۶۰۰ میلی‌متر در ارتفاعات تالش و سبلان و حداقل بارندگی حدود ۳۰۰ میلی‌متر در نواحی شمال استان).

بقعه‌ی شیخ صفی‌الدین اردبیلی — گنبد الله الله

ویژگی‌های انسانی — طبق سرشماری سال ۱۳۸۵ جمعیت استان به ۱/۲۲۴/۴۹۲ نفر بالغ شده است. مقایسه‌ی میزان رشد جمعیت شهری و روستایی ناهم‌هنگی زیادی را نشان می‌دهد. علاوه بر افزایش امکانات بهداشتی و آموزشی که باعث رشد جمعیت شهری می‌شود، عامل مهاجرت در این افزایش نقش مهمی دارد.

استان اردبیل در سال ۱۳۷۲ از استان آذربایجان شرقی جدا شد و در حال حاضر دارای ۹ شهرستان و ۲۱ شهر است. شهرستان‌های تابعه‌ی استان اردبیل، بیله‌سوار، پارس‌آباد، خلخال، کوثر، گرمی (مغان)، مشکین‌شهر، نمین و نیر نام دارند.

ویژگی‌های اقتصادی — استان اردبیل یکی از مهم‌ترین مناطق کشاورزی کشور محسوب می‌شود و محصولات متنوعی در آن به‌عمل می‌آید که علاوه بر رفع نیاز داخلی در پاره‌ای موارد به سایر نواحی کشور ارسال می‌شود. کشت غلات به‌خصوص گندم و جو مهم‌ترین فعالیت زراعی استان را تشکیل می‌دهد. نباتات علوفه‌ای مانند یونجه و اسپرس و کشت پنبه و چغندر قند و سیب‌زمینی و پیاز و نیز پرورش درختان مو و باغات سیب و انواع میوه از اهمیت خاصی برخوردار است. فعالیت‌های دامپروری شامل تولید لبنیات و گوشت به‌صورت صنعتی، بخشی از نیازهای لبنی و گوشتی کشور را تأمین می‌کند.

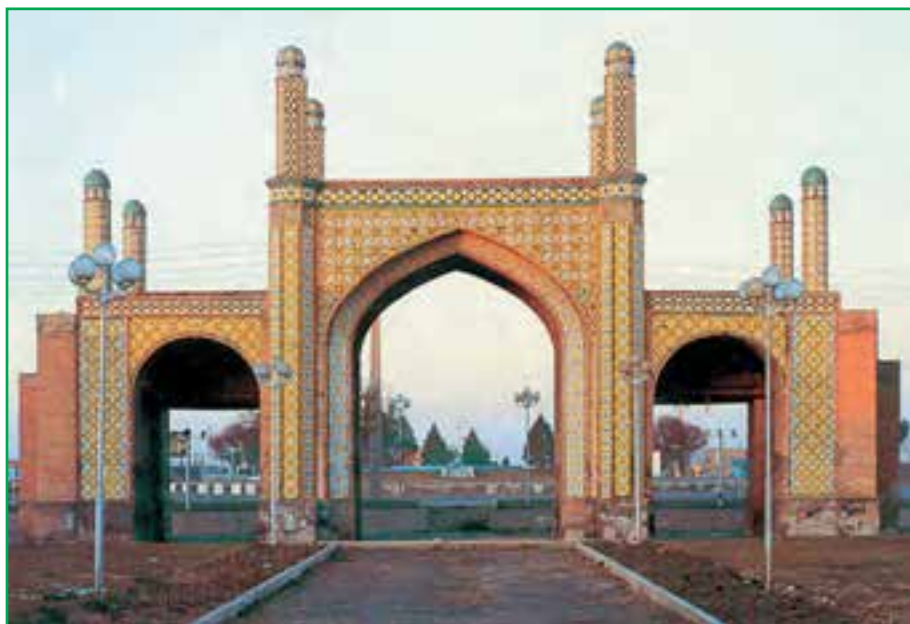
کارخانه‌ی قند، تولید بذر، خوراک دام، تولید کمپوت و آب میوه از جمله فعالیت‌های صنعتی استان‌اند. کارخانه‌های سیمان اردبیل، آرتاویل تایر و ابزارسازی و ... در حال مطالعه و یا احداث‌اند.

صنایع دستی در استان اردبیل به دلیل وسعت منطقه و شرایط جغرافیایی و پراکندگی روستاها و ایلات و عشایر، متنوع است. انواع صنایع دستی استان عبارتند از: قالی، گلیم، جاجیم، شال، گلیمچه، ظروف سفالی و سرامیک و

۲۸- استان قزوین

ویژگی‌های طبیعی — استان قزوین در منتهی‌الیه فلات مرکزی بین کوه‌های البرز، کوه‌های زنجان و رشته‌کوه مرکزی قرار گرفته و پل ارتباطی استان‌های شمال، شمال‌غرب، غرب با استان‌های داخل کشور است.

دروازه‌ی تهران قدیم — قزوین
سال‌هایی را تصور کنید که روزانه
ده‌ها کاروان و هزاران مسافر از
این دروازه به شهر وارد یا از آن
خارج می‌شدند.

از نظر چهره‌ی ناهمواری‌ها، استان تلفیقی از کوهستان و دشت است و سه واحد طبیعی مهم در استان قابل تشخیص است.

۱- واحد کوهستانی: کمربند غیر ممتدی را در شمال، غرب و جنوب دشت قزوین تشکیل می‌دهد که از کوه‌های جوان و از مواد رسوبی و درونی تشکیل شده‌اند.

۲- واحد کوهپایه‌ای: دارای شیب ملایمی است که بلافاصله از دامنه‌ی کوه شروع می‌شود و شامل مجموعه مخروط افکنه‌های فرسایش‌یافته است که چشم‌انداز طبیعی این واحد را تشکیل می‌دهد.

۳- واحد دشت: دشت قزوین با وسعت حدود نیم میلیون هکتار بین کوهستان‌ها قرار گرفته است. این دشت از سمت شرق به دشت ساوجبلاغ و کرج محدود می‌شود.

استان قزوین علی‌رغم کمی وسعت از تنوع اقلیمی برخوردار است که ناشی از ارتفاع، امتداد و جهت چین‌خوردگی‌ها و

فاصله از دریاست. شایان ذکر است که شدت گرما در دشت به دلیل عرض جغرافیایی پایین و مجاورت با دشت کویر و نفوذ کم تر بادهای سرد، بیش تر است اما در ارتفاعات شمالی به طور محسوسی از دما کاسته می شود.

امتداد چین خوردگی ها از نفوذ رطوبت دامنه های شمالی البرز و بادهای مرطوب غربی به داخل استان جلوگیری می کند و جهت چین خوردگی ها موجب اختلاف دما و فشار بین نواحی کوهستانی و دشت می شود و جهت وزش بادهای محلی از جمله نسیم کوه به دشت و دره را توجیه می کند.

ویژگی های انسانی — استان قزوین در سال ۱۳۷۵ از استان زنجان جدا شد و در حال حاضر دارای ۵ شهرستان به نام های آبیک، البرز، قزوین، تاکستان، بوئین زهرا و ۱۹ بخش است. طبق سرشماری سال ۱۳۸۵ جمعیت استان به ۱/۱۳۱/۲۵۷ نفر رسیده است. **ویژگی های اقتصادی** — تنوع آب و هوا، جنس خاک همراه با تجربیات تاریخی و دستیابی به دانش نسبتاً مناسب فنی و ... بستر مناسبی را برای رشد و توسعه ی کشاورزی در سطح این استان فراهم کرده است. فعالیت های کشاورزی شامل زراعت، باغداری، دامپروری، پرورش طیور از اهمیت قابل توجهی برخوردار است.

صنایع استان شامل صنایع دستی نظیر تولید قالی، قالیچه، جاجیم، نمدمالی، منبت کاری است. صنایع ماشینی، عبور خط آهن شمال غرب و جاده ی ترانزیتی ایران، اروپا، نزدیکی به بازار بزرگ مصرف تهران و سایر استان های هم جوار، سیاست گزاری های دولت، وجود مواد اولیه و امکانات بالقوه ی نیروی انسانی مجموعه شرایطی را پدید آورده اند که استان قزوین را به یک منطقه ی مهم صنعتی در کشور تبدیل کرده است. انواع فرآورده های صنعتی این استان ضمن تأمین نیازهای داخلی به خارج از کشور نیز صادر می شود.

شهر صنعتی البرز در ۱۱ کیلومتری قزوین اولین شهر صنعتی کشور است که کارخانه های متعددی در آن به تولید انواع فرآورده ها اشتغال دارند.

با نگاهی به آمار جمعیت شاغل در فعالیت های اقتصادی سال ۱۳۷۵ در سطح استان قزوین، مشخص می شود که ۲۷/۵ درصد در بخش کشاورزی، ۳۷ درصد در بخش خدمات و بقیه در مشاغل نامشخص فعالیت دارند.

۲۹ — استان قم

ویژگی های طبیعی — استان قم تقریباً در مرکز ایران، در محدوده ی جنوبی البرز قرار دارد و مساحت آن ۱۴۶۳۱ کیلومتر مربع است. این استان از شمال به استان تهران، از شرق به استان سمنان، از جنوب به استان اصفهان و از غرب به استان مرکزی محدود است. استان قم از نظر ناهمواری به سه دسته کوهستانی، پایکوهی و دشت ها تقسیم شده است. کوه های استان جزئی از رشته کوه مرکزی ایران اند که به طور عمده در جنوب و جنوب غربی استان قرار گرفته اند. این کوه ها بر روی آب و هوا و منابع آب تأثیر دارند؛ به طوری که بارش در ناحیه ی کوهستانی بیش تر است و قلل مرتفع آن کانون آبگیرهایی اند که رودخانه های فصلی را تغذیه می کنند. علاوه بر این به علت نفوذ پذیری زیاد سنگ ها در این ارتفاعات، چشمه های متعددی به وجود آمده اند که برای تأمین آب مورد نیاز مردم مورد استفاده قرار می گیرند.

نواحی پایکوهی از رسوبات ریز و درشت تشکیل شده و مخروط افکنه هایی را به وجود آورده اند. وجود سفره های زیرزمینی غنی آب باعث پیدایش و توسعه ی روستاهای متعدد شده است.

سرزمین های وسیعی در مرکز و شمال استان قم به صورت دشت وجود دارد که با شیب ملایم به سمت دریاچه های حوض سلطان

بارگاه مطهر حضرت معصومه «س»

و نمک قم کشیده می‌شود. به دلیل سازنده‌های زیرسوبات آبرفتی که اکثراً از گچ و نمک‌اند، میزان املاح و شوری آب‌ها زیاد است. در جنوب و غرب استان به دلیل وجود ارتفاع، دما نسبتاً پایین‌تر و بارندگی بیش‌تر از نواحی شرقی و مرکزی است که به سبب مجاورت با بیابان گرمای بیش‌تر و بارندگی کم‌تری دارند. بادهای عامل مهم و مؤثر در آب و هوای استان‌اند. بادهای شرقی که از سمت بیابان‌های مرکزی ایران به نواحی شرقی و مرکزی ایران می‌وزند، باعث خشکی هوا می‌شوند و گرد و غبار زیادی را با خود همراه می‌آورند. گاهی در فصل‌های زمستان بادهای شمال‌شرقی به داخل استان می‌وزند که باعث پایین آمدن شدید دما می‌شوند. بادهای غربی نیز به خصوص در فصل‌های پاییز و زمستان استان را تحت تأثیر قرار می‌دهند.

ویژگی های انسانی — استان قم در سال ۱۳۸۵ حدود ۱/۰۴۲/۳۵۹ نفر جمعیت داشته است که نزدیک به ۹۰ درصد آن در شهر و بقیه در روستا زندگی می کنند. به دلیل تفاوت های جغرافیایی، جمعیت در سطح استان یکسان توزیع نشده و بخش مرکزی بیش ترین تراکم جمعیت و جعفرآباد کم ترین تراکم را دارد. رشد جمعیت شهر قم به عنوان مرکز استان در سال های اخیر بسیار زیاد بوده است که دلیل آن موقعیت مذهبی — سیاسی قم، گسترش مراکز تحصیلات علوم دینی، نزدیکی به پایتخت و ... است. مهاجرت ها از استان های نزدیک به شهر قم و خارج از کشور مانند مهاجرت افغانی ها، معاو دین عراقی و از مناطق جنگی دارای اهمیت زیادی است. استان قم دارای یک شهرستان و پنج بخش است.

ویژگی های اقتصادی — کشاورزی نسبت به سایر بخش های اقتصادی اهمیت چندانی در این استان ندارد (تنها ۶ درصد از شاغلان در بخش کشاورزی فعالیت می کنند و بخش خدمات و صنعت ۹۴ درصد شاغلین را به خود اختصاص داده اند). صنایع کانی های غیر فلزی، نساجی، چرم، کفش، ماشین آلات و بازار و محصولات فلزی مهم ترین صنایع استان را تشکیل می دهند. در استان قم معادن سنگ ساختمانی، سنگ گچ و منگنز از مهم ترین تولیدات معدنی به شمار می روند، استان قم به دلیل نزدیکی به شهر تهران، قرار گرفتن در مرکز ایران و نزدیک بودن به راه های ارتباطی اهمیت فراوانی دارد.

۳۰ — استان گلستان

موقعیت جغرافیایی — استان گلستان در شمال ایران قرار دارد و مساحت آن حدود ۲۰۴۶۰/۷ کیلومتر مربع است. این استان از شمال به جمهوری ترکمنستان، از شرق به استان خراسان، از جنوب به استان سمنان و از غرب به استان مازندران محدود می شود. دریای خزر (مازندران) در شمال غربی این استان واقع است.

ویژگی های طبیعی — استان گلستان از نظر ناهمواری ها به سه قسمت کوهستانی، کوهپایه ای و جلگه ای تقسیم می شود. ناحیه ی کوهستانی — ارتفاعات جنوبی این استان دنباله ی رشته کوه های البرز است و قله های نسبتاً مرتفع آن شاهوار، کهکشان و پیرگرد کوه نام دارند.

نواحی کوهپایه ای — نواحی کوهپایه ای بیش تر در بخش میانی و شرق استان، حفافصل کوهستان و جلگه قرار دارند. این نواحی از رسوبات ریز و درشت تشکیل شده و به شکل مخروط افکنه های کوچک و بزرگ دیده می شود.

نواحی پست جلگه ای — نواحی جلگه ای این استان در بخش های میانی و شمالی مشاهده می شوند. در این منطقه عواملی از قبیل میزان آب و شیب زیاد و مقاومت سنگ ها در تشکیل لایه های بالایی رسوبات مؤثر بوده است.

استان گلستان از تنوع اقلیمی خاصی برخوردار است، به طوری که هر سه نوع آب و هوای کلی ایران در محدوده ی آن قابل مشاهده است. عواملی مانند عرض جغرافیایی، ارتفاع و امتداد رشته کوه های البرز، فاصله ی کم از دریا، بیابان ترکمنستان و جابه جایی توده های هوایی شمال سیبری، در وضعیت اقلیم این استان مؤثر است. با توجه به خصوصیات بارش و دما در این استان انواع آب و هواهای معتدل مدیترانه ای، معتدل کوهستانی، سرد کوهستانی، خشک و نیمه خشک، مرطوب و نیمه مرطوب را می توان مشاهده کرد. **رودها** — رودهای استان همواره شریان اصلی حیات و تکیه گاه کشاورزی در این منطقه بوده اند. رود اترک، رود گرگان، رود قره سو از رودهای مهم این استان اند. خلیج گرگان بزرگ ترین خلیج سواحل جنوبی دریای خزر (مازندران) است که بر اثر پیشروی و گسترش رشته ی ساحلی شبه جزیره میانکاله، به طرف شرق در دریای خزر (مازندران) تشکیل شده است.

مساحت خلیج گرگان حدود ۴۰۰ کیلومترمربع و طول آن از غرب به شرق حدود ۵۰ کیلومتر و عرض آن حدود ۴ تا ۱۲ کیلومتر است.

ویژگی‌های انسانی — استان گلستان که قبلاً قسمتی از استان مازندران بود، با تصویب مجلس شورای اسلامی در آذرماه ۷۶ به استان مستقلی به مرکزیت شهرستان گرگان تبدیل شد و در حال حاضر دارای ۱۱ شهرستان و ۲۱ بخش است. طبق سرشماری سال ۱۳۸۵ جمعیت این استان حدود ۱/۶۰۹/۳۳۱ نفر است که نزدیک به ۴۱/۲ درصد آن ساکن شهرها و بقیه در روستا زندگی می‌کنند. جمعیت کوچنده‌ی استان بسیار اندک و فقط ۵/۰ درصد کل جمعیت را شامل می‌شوند که در شهرستان‌های گنبد کاووس و مینودشت پراکنده‌اند و بین این استان و شمال استان خراسان جابه‌جا می‌شوند.

بالا بودن میزان زاد و ولد و مهاجرپذیر بودن منطقه، از عوامل رشد جمعیت در این استان است. درصد رشد سالانه‌ی این استان ۲/۲ درصد است. تراکم جمعیت در این استان حدود ۷۰ نفر در هر کیلومترمربع است (حدود ۲ برابر متوسط کل کشور) و بیش‌تر جمعیت استان در منطقه‌ای بین کوهپایه‌های شمالی البرز شرقی تا سواحل رود گرگان متمرکز شده‌اند. محدودیت جنوبی استان به دلیل وجود ارتفاعات البرز و در بخش‌هایی از شمال استان که دنباله‌ی بیابان‌های ترکمنستان است، سبب شده که جمعیت کم‌تری در این بخش‌ها متمرکز شوند.

ویژگی‌های اقتصادی — استان گلستان از نظر موقعیت جغرافیایی شرایط خاصی دارد و محل اتصال سه استان خراسان، سمنان و مازندران است. هم‌چنین به دلیل برخورداری از مجموعه شرایط مساعد طبیعی از نظر کشاورزی، صنایع و بازرگانی در میان سایر استان‌های کشور موقعیت ممتازی دارد. کشاورزی در این استان نسبت به سایر بخش‌های اقتصادی دارای اهمیت خاصی است و از مجموع بیش از ۲۰۲۰۰،۰۰۰ هکتار وسعت این استان ۲۸ درصد آن زمین کشاورزی است و به کشت محصولات مختلف اختصاص دارد.

از این مجموعه زمین‌های کشاورزی، ۴۵/۵ درصد به‌صورت آبی و ۵۴/۵ درصد آن به‌صورت دیم کشت می‌شود. ۷۲ نوع محصول کشاورزی در این استان به‌عمل می‌آید که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از: گندم، جو، برنج، پنبه، توتون، سویا و صنایع کارخانه‌ای شامل صنایع غذایی، دارویی، برق و الکترونیک، کانی غیرفلزی، نساجی و چرم، سلولزی و شیمیایی است و مهم‌ترین صنایع دستی آن بافته‌های پنبه‌ای و پشمی مثل قالی، قالیچه، پستی، گلیم، جاجیم، پلاس و ... می‌باشند.

استان گلستان به دلیل داشتن مرز مشترک با جمهوری ترکمنستان و واقع شدن در مسیر بازرگانی، سهم عمده‌ای در روابط تجاری ایران و کشورهای آسیای مرکزی دارد. هم‌چنین این استان به‌جهت برخورداری از شرایط متنوع آب و هوایی، قدمت تاریخی و داشتن آثار باستانی بی‌نظیر، برخورداری از مناظر بدیع و چشم‌اندازهای طبیعی از جنبه‌های گردشگری نیز جایگاه ویژه‌ای در کشور دارد.

مرزهای سیاسی کشور

تاریخچه — موقعیت عمومی و جغرافیایی فلات ایران که در جنوب غربی آسیا به‌صورت پلی بین سه قاره‌ی آسیا، آفریقا و اروپا واقع شده است، به نحو بارزی در اوضاع سیاسی و نوسانات مرزهای آن مؤثر بوده و اغلب در معرض تجاوز اقوام مختلف قرار گرفته و گاهی هم بیگانگان مدتی بر آن تسلط یافته‌اند. مرز طبیعی فلات ایران در شمال جلگه‌ی ماوراءالنهر و دریای خزر (مازندران) و جلگه‌ی کورا، در مغرب جلگه‌ی بین‌النهرین، در جنوب شرقی و مشرق رود سند و در جنوب خلیج فارس و دریای عمان و جزایر آن است.

آبشار لووه در مینودشت

مرزهای سیاسی ایران در دوره‌ی مادها منحصر به قلمرو حکومتی خود آنهاست که در غرب ایران شامل آذربایجان، کردستان، همدان و کرمانشاه بوده و با دولت اورارتو در شمال، کلد و ایلام در جنوب و دولت پارس در مشرق همسایه و هم‌مرز بوده است. در دوره‌ی هخامنشی قلمرو کشور و مرزهای ایران به حد اعلای گسترش تاریخی خود رسیده و مرزهای سیاسی کشور از شرق به غرب، از سواحل غربی اقیانوس هند تا سواحل دریای آدریاتیک و از شمال به جنوب، از ماورای سیحون تا حبشه توسعه یافته است ولی این مرزهای سیاسی با افول قدرت آنها درهم ریخت.

در دوره‌ی اشکانیان به دلیل جنگ‌های طولانی با رومیان و ضعف حکومت مرکزی از لحاظ اداری، نظامی و سیاسی قلمرو حکومتی دچار تزلزل شد و ملوک الطوائفی رواج یافت. در این دوره مرزهای ایران از شمال به جنوب، کوه‌های قفقاز و دریای خزر (مازندران) تا سواحل اقیانوس هند و دریای عمان و از شرق به غرب، پنجاب و سند تا جلگه‌ی بین‌النهرین بوده است.

در دوره‌ی ساسانیان مرزهای سیاسی ایران به محدوده‌ی طبیعی فلات ایران نزدیک شد و فقط در زمان بعضی از سلاطین ساسانی بر وسعت کشور افزوده شد. در این دوره مرزهای سیاسی ایران از شمال به جنوب، کوه‌های قفقاز و دریای خزر (مازندران) تا دریای عمان و خلیج فارس و از شرق به غرب، سند و پنجاب و کوه‌های هندوکش تا بین‌النهرین و قسمت اعظم شبه‌جزیره‌ی آناتولی بوده است. در اواخر دوره‌ی ساسانیان عوامل اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و مذهبی و فساد حکومت طبقاتی و بالاخره حملات اعراب باعث اضمحلال ساسانیان و درهم شکستن مرزهای سیاسی ایران شد و بعد از آن حکومت‌های کوچک طاهریان، صفاریان، سامانیان و دیلمیان مرزهای سیاسی محدود و مستقری را اعلام کردند.

در دوره‌ی سلجوقیان مرزهای سیاسی ایران فوق‌العاده گسترش یافت و حدود ایران به وسعت دوره‌ی ساسانیان رسید و در بعضی جهات از آن نیز تجاوز کرد.

در دوره‌ی خوارزمشاهیان با وجود گسترش مرزهای سیاسی، خطوط مرزی بسیار مبهم و غیرطبیعی بود و ضعف و ازهم‌گسیختگی حکومت مرکزی و حملات وحشیانه‌ی مغول‌ها در تزلزل و اضمحلال آن بسیار مؤثر بوده است.

از اوایل قرن دهم در دوره‌ی صفویه مرزهای سیاسی ایران تحت تأثیر عوامل تازه‌ای قرار گرفت و حکومت‌های ملوک‌الطوائفی ترک و تاتار جای خود را به یک حکومت مقتدر مرکزی داد اما این حکومت چنان در میان قدرت‌های روس و عثمانی و ازبکان محصور بود که فقط به تثبیت مرزهای سیاسی در حدود فلات طبیعی ایران تلاش و اکتفا کرد. در دوره‌ی افشاریه مرزهای سیاسی

ایران در مشرق تا دامنه‌های هیمالیا و در شمال تا ترکستان و ماوراءالنهر گسترش یافت ولی این وسعت دوام و قوامی نیافت. در دوره‌ی قاجاریه کشور ما در عرصه‌ی رقابت‌ها و کشمکش‌های سیاسی تازه قرار گرفت و تجاوزات دولت‌های روس و انگلیس و فرانسه، موضوعات تازه‌ای در تغییر و نوسانات مرزهای سیاسی ایران به وجود آورد؛ به طوری که قفقاز و ترکستان را روسیه متصرف شد و دولت انگلیس با نیرنگ و سیاست، افغانستان و قسمتی از بلوچستان را از پیکر کشور ما جدا کرد و از کشور بزرگ و فلات وسیع ایران سرزمین کنونی ایران به جای ماند.

مرزهای سیاسی کنونی — مرزهای سیاسی کنونی ایران به مرزهای شمالی، مرزهای شرقی، مرزهای غربی و مرزهای جنوبی تقسیم می‌شود:

۱- مرزهای شمالی

ایران از سوی شمال با جمهوری‌های ترکمنستان، آذربایجان و ارمنستان هم‌مرز است و خط مرزی ایران و کشورهای مذکور که قسمتی از آن را مرز آبی دریای خزر (مازندران) و مرزهای رودخانه‌ای تشکیل می‌دهد، جمعاً حدود ۲۳۷۰ (آبی) ۶۳۰ خشکی ۱۷۴۰) کیلومتر است^۱. ابتدا به موجب عهدنامه‌ی گلستان (۱۲۲۸ هجری قمری) و سپس به موجب عهدنامه‌ی ترکمانچای (۱۲۴۳ ه.ق) این مرزها تغییرات عمده‌ای یافته است و پس از جدایی قریب ۱۶۰ هزار کیلومتر مربع از خاک ایران به موجب این معاهدات، حدود و مرزهای ایران در سه منطقه به شرح زیر تعیین شد.

— مرزهای منطقه‌ی شمال غربی

— مرزهای منطقه‌ی شمال شرقی

— مرزهای حوضه‌ی دریای خزر (مازندران)

۲- مرزهای شرقی

کشور جمهوری اسلامی ایران از سمت شرق با کشورهای افغانستان و پاکستان هم‌مرز است. **مرز ایران و افغانستان:** ایران با افغانستان در طول خطی از دهانه‌ی ذوالفقار (نقطه‌ی مرزی مشترک بین ایران و افغانستان و روسیه) در شمال تا کوه ملک‌سیاه در جنوب (نقطه‌ی مرزی با پاکستان) حد مشترک دارد. این خط مرزی حدود ۸۵۰ کیلومتر است که قسمت شمال و جنوب آن توسط انگلیسی‌ها و مابقی در سال ۱۳۱۴ شمسی با موافقت دولتی ایران و افغانستان به حکمیت دولت ترکیه مرزبندی و تعیین شد.

مرز ایران و پاکستان: مرز ایران و پاکستان زمانی که پاکستان ضمیمه‌ی هند و از متصرفات انگلستان محسوب می‌شد، توسط مأموران انگلیسی تحدید و به موجب پروتکل‌های (۱۲۸۸ ه.ق) و (۱۳۱۲ ه.ق) با ابهاماتی چند پس از گذشتن از رودخانه‌ی ماشکل در کنار دریای عمان، در جنوب تا کوه ملک‌سیاه (نقطه‌ی مرزی ایران و افغانستان و بلوچستان) در شمال تعیین شد. طول خطوط مرزی ایران و پاکستان حدود ۸۳۰ کیلومتر است. باید افزود که بلوچستان در این منطقه در طول ادوار تاریخی کلاً جزو خاک ایران بوده ولی با دسیسه‌های مختلف انگلستان از جمله به بهانه‌ی سرحدات هندوستان قسمتی از آن از ایران جدا شد.

۱. ارقام مربوط به خطوط مرزی ایران از سالنامه آماری سال ۶۵ گرفته شده است.

۳- مرزهای غربی

ایران از سوی غرب تا قبل از جنگ جهانی اول با دولت عثمانی هم‌مرز بود و مرزهای کنونی ایران در غرب تا حدودی منطبق با مرزهای قدیمی ایران و عثمانی است که به موجب عهدنامه‌ی ارزروم (۱۲۶۲ ه.ق) بین ایران و عثمانی تعیین شده است، پس از تجزیه‌ی دولت عثمانی بعد از جنگ جهانی اول و تشکیل دو دولت ترکیه و عراق، ایران با دو کشور مذکور هم‌مرز شد. مرز ایران با ترکیه: همان‌طوری که اشاره شد، با تشکیل دولت جدید ترکیه پس از جنگ جهانی اول، ایران در غرب با کشور مذکور همسایه و هم‌مرز شد. برای تعیین خط‌مرزی در سال ۱۳۱۰ شمسی قراردادی بین ایران و ترکیه به‌امضاء رسید. طول خطوط مرزی ایران و ترکیه حدود ۴۷۰ کیلومتر است.

مرز ایران و عراق: عراق از جمله کشورهایی است که بعد از جنگ جهانی اول در غرب ایران استقلال یافت و با ایران مرز مشترک پیدا کرد. خط مرزی ایران و عراق در واقع همان مرز قدیمی ایران و عثمانی است که در جنوب از مقسم‌المیاء اروندرود شروع می‌شود سپس به‌سوی شمال از بیابان عبور می‌کند و از داخل هورالعظیم می‌گذرد و پس از پشت‌سر گذاشتن عارضه‌های متعدد جغرافیایی به جنوب دهلران می‌رسد. در این ناحیه تا قصرشیرین خط مرزی ایران و عراق از پای آخرین ارتفاعات ایلام می‌گذرد و پس از قصرشیرین، از بخش کم‌ارتفاعی گذشته به کوه دالامپیر، نقطه مرزی ایران و عراق و ترکیه می‌رسد. طول این مرز در حدود ۱۲۸۰ کیلومتر است.

بین ایران و عراق درباره‌ی مرزها همیشه اختلافاتی وجود داشته و از طرف دولتمردان عراق توافق‌نامه‌ها نادیده گرفته می‌شده است که آخرین آن نادیده گرفتن توافق‌نامه‌ی سال ۱۹۷۵ توسط رژیم بعثی عراق است که با پاره کردن آن در سال ۱۳۵۹ به خاک میهن اسلامی تجاوز کرد.

۴- مرزهای آبی جنوب

موقعیت خلیج فارس و دریای عمان در جنوب، بهترین و مطمئن‌ترین موقع سیاسی را برای مرزهای جنوبی ایران فراهم ساخته است. خط ساحلی جنوب به‌طول ۱۸۸۰ کیلومتر شامل کرانه‌های شمالی دریای عمان و تمام کرانه‌های شمالی خلیج فارس و بخشی از اروندرود که از مصب آن تا دهانه‌ی نهرخین و نیز مقسم‌المیاء شط (تالوگ) مرز ایران و عراق است.

سیاست خارجی کشور

اهداف سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران را می‌توان در اصول زیر از قانون اساسی خلاصه کرد:

اصل ۱۵۲: سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران براساس نفی هرگونه سلطه جویی و سلطه‌پذیری، حفظ استقلال همه‌جانبه و تمامیت ارضی کشور، دفاع از حقوق مسلمانان و عدم تعهد در برابر قدرت‌های سلطه‌گر و روابط صلح‌آمیز متقابل با دول غیرمحارب استوار است.

اصل ۱۵۳: هرگونه قرارداد که موجب سلطه‌ی بیگانه بر منابع طبیعی و اقتصادی و فرهنگی، ارتش و دیگر شئون کشور گردد، ممنوع است.

اصل ۱۵۴: جمهوری اسلامی ایران سعادت انسان در کل جامعه‌ی بشری را آرمان خود می‌داند و استقلال و آزادی و

حکومت حق و عدل را حق همه‌ی مردم جهان می‌شناسد؛ بنابراین درعین خودداری کامل از هرگونه دخالت در امور داخلی ملت‌های دیگر از مبارزه‌ی حق‌طلبانه مستضعفین در برابر مستکبرین در هر نقطه از جهان حمایت می‌کند.

اصل ۱۵۵: دولت جمهوری اسلامی ایران می‌تواند به کسانی که پناهندگی سیاسی بخواهند، پناه دهد؛ مگر این‌که برطبق قوانین ایران خائن و تبهکار شناخته شوند.

اصول و مبانی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قانون اساسی را می‌توان به‌صورت زیر بیان کرد:

- ۱- اسلامی بودن سیاست خارجی
- ۲- نه شرقی نه غربی بودن آن
- ۳- نفی سلطه‌جویی و سلطه‌پذیری
- ۴- حفظ استقلال همه‌جانبه و تمامیت ارضی کشور
- ۵- اتحاد مسلمانان جهان
- ۶- عدم تعهد در برابر قدرت‌های استعمارگر
- ۷- روابط صلح‌آمیز با دولت‌های غیرمحارب

روابط با کشورهای مسلمان و جهان سوم

براساس هدف‌ها و اصولی که در سیاست خارجی جمهوری اسلامی مطالعه شد، در تنظیم روابط خارجی و اجرای سیاست خارجی اولویت به کشورهای مسلمان و مستضعف جهان داده شد، به‌طوری که پس از پیروزی انقلاب اسلامی با بسیاری از کشورهای جهان سوم؛ به‌ویژه کشورهای مسلمان روابط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی برقرار شده و این روابط روز به روز گسترده‌تر می‌شود.

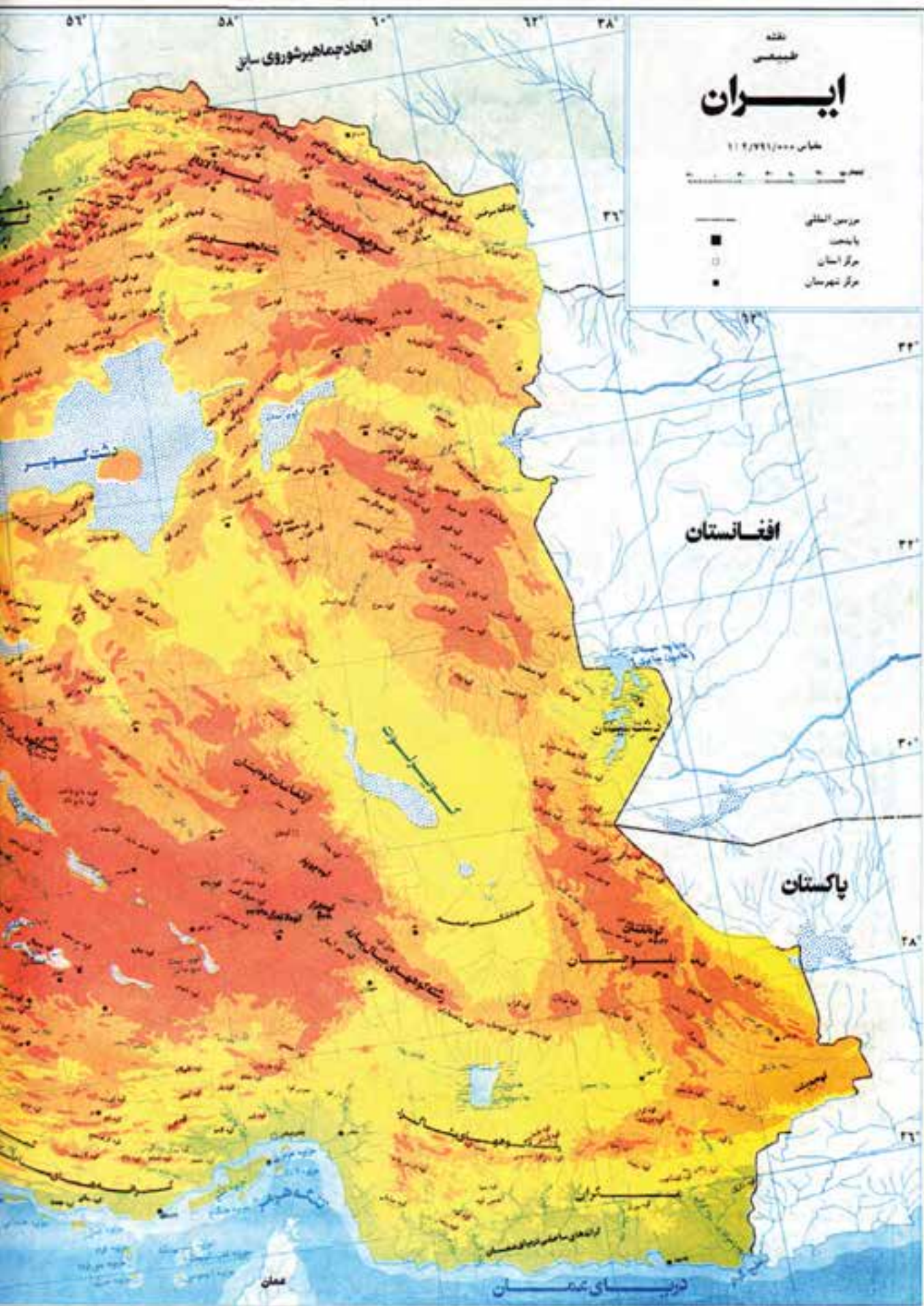
روابط با کشورهای بزرگ

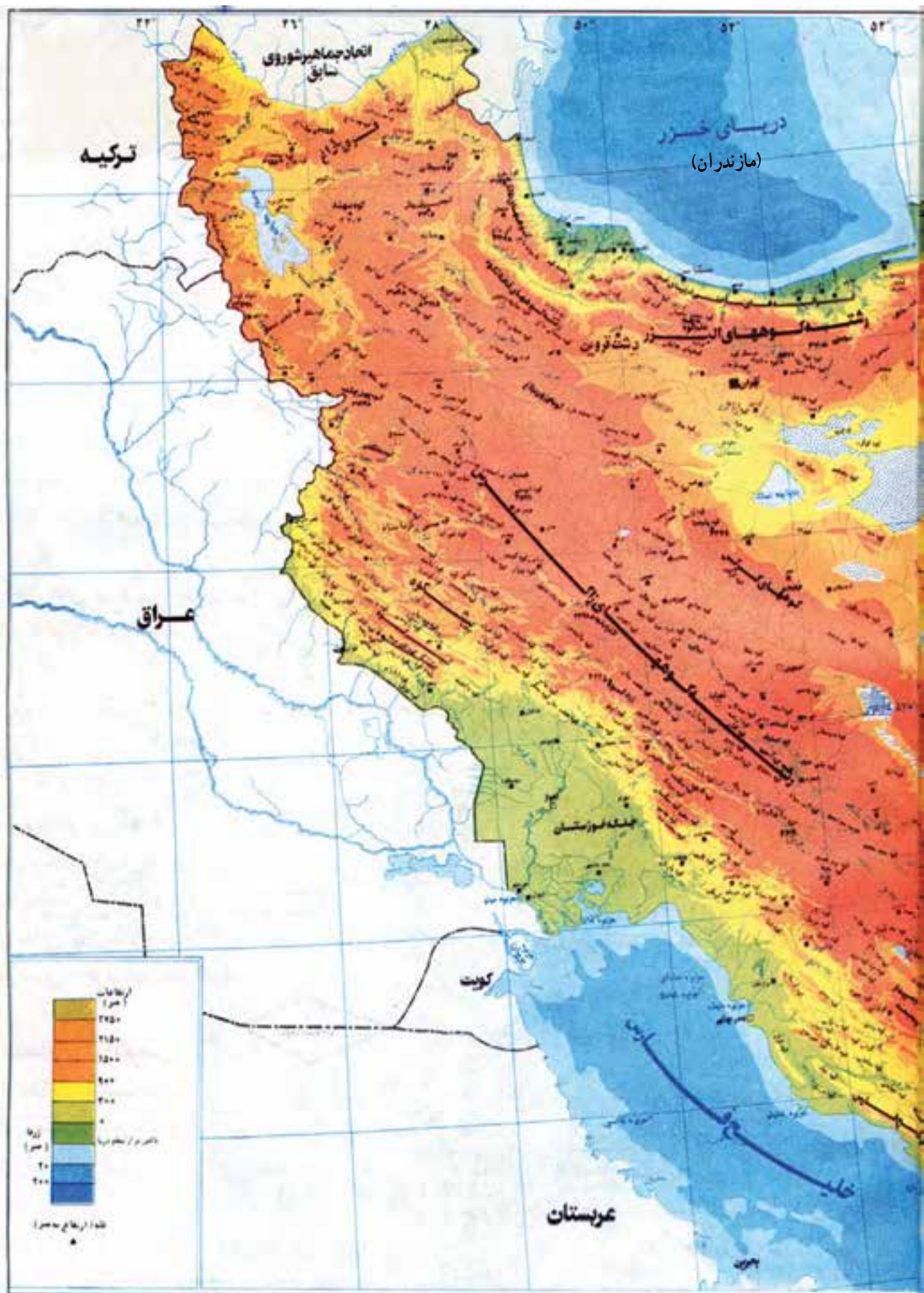
براساس سیاست نه شرقی نه غربی، جمهوری اسلامی ایران کشورهایی را که نسبت به ایران محارب نیستند و خواهان روابط صلح‌آمیز با آن‌اند، براساس احترام متقابل استوار است ولی کشورهای بزرگی که نسبت به جمهوری اسلامی ایران محارب بوده (مثل آمریکا)، حکومت جمهوری اسلامی هیچ‌گونه روابطی با آن‌ها نخواهد داشت و در مقابل هر عمل سویی از طرف آن‌ها اصل مقابله به‌مثل در این زمینه اجرا می‌گردد.

روابط با نهضت‌های آزادی‌بخش

یکی از هدف‌های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، مبارزه با استکبار جهانی است. بسیاری از ملت‌های زیر ستم برای رهایی از سلطه‌ی ستم‌کاران بپاخاسته‌اند و با ایجاد نهضت‌های آزادی‌بخش برای رهایی مردم خود تلاش می‌کنند. جمهوری اسلامی ایران برقراری رابطه با این‌گونه نهضت‌ها را وظیفه‌ی خود می‌داند. البته پیداست که نهضت‌های آزادی‌بخش جهان از نظر ایدئولوژی و نیز خط‌مشی سیاسی با یک‌دیگر تفاوت‌های بسیار دارند. جمهوری اسلامی در درجه‌ی اول خود را موظف به حمایت از نهضت‌هایی می‌داند که به اسلام معتقدند و با توجه به لزوم حکومت و رهبری اسلامی مبارزه می‌کنند و خود را از سلطه‌ی شرق و غرب دور نگه می‌دارند.

مدرس‌ان، دانشجویان و صاحب نظران گرامی می‌توانند نظرات اصلاحی خود را در باره‌ی کتاب‌های
 تربیت معلم بر یکی از نشانی‌های زیر ارسال نمایند.

صندوق پستی ۱۵۸۵۵/۳۶۳ - گروه تربیت معلم
 پیام‌نگار (ایمیل) teacheredu@talif.sch.ir
 وب‌گاه (وب‌سایت) http://teacheredu.talif.sch.ir
 دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی

فهرست

۱	موقعیت جغرافیایی ایران
۶	بخش اول جغرافیای طبیعی ایران
۷۴	بخش دوم جغرافیای انسانی ایران
۹۱	بخش سوم جغرافیای اقتصادی ایران
۱۶۲	بخش چهارم جغرافیای سیاسی ایران